

SKARNESLINJEN OG UNIONSOPPLØSNINGEN

et foredrag av Hans Marius Trøseid holdt ved 7. juni-markeringer i 1995 og 1999

Stiller vi opp ved inngangen til Parken kjøpesenter og spør folk om de har sett bautaeen ved Skarnesberget, vil kanskje de fleste riste på hodet. Spør vi de samme om hva Skarneslinjen er, blir vi helt sikkert stående uten svar, hvis da ikke noen skulle foreslå jernbanelinjen. Enda denne bautaeen står nesten midt i Skarnes, er den avgjort i skyggenes land. Selv for dem som har sett den, står bakgrunnen for bautaeen både dunkel og uklar. Det er nesten like vanskelig å huske sammenhengen som det er å holde på Glomma. Den glir fra oss. Men om vi holder fast at Skarneslinjen var en innledning til unionsoppløsningen 7. juni 1905, er vi inne på noe. I 2005 er det 100 år siden Norge og Sverige skilte lag.

Selv har jeg visst om bautaeen og kjent navnet Wollert Konow siden tidlig i januar 1948. Da ble 1. klassen på realskolen flyttet fra den såkalte Flisa på Korsmo til veslesalen på Avholdslokalet. For meg ble bautaeen stående midt på skoleplassen. Jeg leste teksten på steinen, men var i grunnen like klok. Så la jeg merke til at etter navnet på mannen sto det (H). Ja vel, tenkte jeg, det er et parti av de bedre. Da jeg kom hjem, fant jeg ut ved hjelp av et leksikon at Wollert Konow var alt annet enn høyremann. H'en står for Hedmark! Wollert Konow hadde nemlig en fetter ved samme navn fra Søndre Bergenhus amt og som til og med ble statsminister. Den Wollert Konow brukte SB etter navnet.

Bautaeen her ble reist i 1932, året da Konow døde, og kunstneren het Emma Mathiassen. Men begrepet Skarneslinjen knytter seg til året 1891. Unionen med Sverige hadde da vart i 77 år fra 1814. Det var en union helt forskjellig fra den vi tidligere hadde hatt med Danmark i flere hundre år. Det danske riket hadde vært en helstat, men Norge og Sverige var to stater med felles konge i det vi kaller personalunion. I unioner eller forbundsstater bruker to sider av politikken å være felles, utenriks- og forsvarssaker. I vår union var det på en litt annen måte. Hvert land hadde sitt eget forsvar, men utenrikspolitikken var det den svenske utenriksministeren som stod for. Det var av de tingene som gav Norge et "lillebrorstempel" i forhold til Sverige.

Likevel må en si at unionen i mange år hadde gått nokså knirkefritt. Delvis kom det av at Norge var svakt og følte seg svakt. Men utover i 1800-årene opplevde landet stor og rask framgang. Det økte Norges selvbevissthet. Folk ble mer og mer interessert i landets store fortid. Vi kan bare tenke på at i *Ja, vi elsker* som Bjørnson skrev i 1859, er de fem versene som nesten aldri brukes, en norgeshistorie i miniatyr. Den skulle minne

nordmennene på at det ikke bare var svenskene som kunne ”trona på minnen från fornstora dar”.

Grunnloven fra 1814 gir statsmakten Kongen større makt enn den reelt har i våre dager. Med statsmakten Kongen forstår vi Kongen og Kongens råd, dvs regjeringen. Kongen velger selv et råd av norske borgere, stod det og står i grunnloven. Her betyr året 1884 en viktig forandring. Før dette året var grunnloven å forstå helt bokstavelig på dette punktet. Statsrådene var kongens private rådgivere som han utpekte helt fritt. I 1884 fikk vi de første politiske partiene, Venstre og Høyre. Venstre tvang gjennom at regjeringen måtte ha Stortingets tillit, det vi kaller parlamentarisme. Uten denne forandringen hadde det knapt stått noe minnesmerke her på Skarnes for *statsråd* Wollert Konow. Men nå til personen som bautaen minner oss om.

Wollert Konow var født i Bergen i 1847, men han kom til Hedemarken som femåring. Det var da faren overtok storgarden Tjerne på Ringsaker. Wollert Konow ble utdannet både som jusrist og for landbruket. Først var han gardbruker på Østre Hoberg i Stange, og fra 1882 på farsgården Tjerne. Han gjorde en rask politisk karriere:

1879 i Stange kommunestyre, 1881 i formannskapet, 1885 femtorepresentant på Stortinget for Hedmark og 1888 tredjerepresentant. Før valgperioden var ute, satt han som statsråd i Johannes Steens regjering og var sjef for Indredepartementet. Konow plasserte seg på den radikale fløyen i partiet Venstre.

Alt i 1881 hadde Wollert Konow *stiftet Hedemarkens amts folkevæpnings-samlag*, et av de første frivillige skytterlagene i landet. (Det aller første var startet av fylkesskolestyrer Ola Five i Nord-Trøndelag). Dette var da striden mellom Stortinget og Kongen om parlamentarismen var på det skarpeste. Tanken var å få hele folket under våpen om nødvendig. Og nødvendig kunne det bli, både hvis Kongen tenkte på en eller annen form for statskupp eller om det gikk så langt at unionen måtte oppløses. Da kunne det bli krig mellom Norge og Sverige. Radikal som han var, ivret Wollert Konow for å kvitte seg med unionen jo før jo heller. det gikk rykter om veldige lagre av våpen i potetkjellerne på Tjerne.

Høsten 1891 skulle det være stortingsvalg. Den gangen var det treårige valgperioder, ikke fireårige som nå. Det var som ledd i valgkampen at Sør-Odal venstreforening inviterte til folkemøte på Skarnes 9. august, med statsråd Wollert Konow som innleder. At møtet skulle holdes akkurat her, nedunder Skarnesberget var ikke tilfeldig. Ofte har venstrepolitikk og avholdspolitik hatt en viss sammenheng, men i 1891 stod det ikke noe avholdslokale her. Det hører vårt århundre til. Derimot var det et annet forsamlingshus ved Skarnesberget. Det var skytterhuset. Huset er beskrevet nærmest som et

stort skur, ca 20 x 8 m, umalt og med små vinduer høyt oppe på veggene. I den ene enden var det en slags scene, der musikken stod og spilte til dans. Huset stod visst til ca 1910. Her var det riktig å holde møtet der skytterentusiasten Wollert Konow skulle være hovedtaler. Akkurat ved skytebanen holdt han talen som virket som et skudd rettet mot Sverige.

Møtet ble holdt under åpen himmel og ble ledet av formannen i venstreforeningen, Erik Njust på Sjø-Nust. Det krydde av folk utover dette jordet. 500 møtedeltagere har vært nevnt. Både et par andre statsråder og noen stortingsmenn var med så det er klart at dette skulle være et viktig valgmøte. Og langdrygt ble det. Kl.3 om ettermiddagen begynte de, og de var først ferdige kl.8 om kvelden.

I talen sin sa Wollert Konow:

Jeg kan forsikre at hvis regjeringen Steen får flertall ved valget, så skal spørsmålet om egen utenriksminister være avgjort innen stortingsperioden er slutt. Egen norsk utenriksminister og egne norske sendemenn i utlandet kan vi sette opp hva dag det skal være etter avgjørelse i norsk råd.

I teorien var dette sant. De kunne gjøre et slikt vedtak hvis Venstre fikk flertall. I en valgkamp griper en til enkle og lettfattelige argumenter. Klare og skarpe formuleringer har virkninger på dem som har møtt fram.

Hensikten med en valgtale er å kapre stemmer. Selv om hvert ord som blir sagt er sant, kan resultatet bli den rene desinformasjon.

Alt kommer an på hva en sier og hva en lar være å si. I talen sin på Skarnes valgte Wollert Konow ganske elegant å overse eller utelate at saken om eget norsk utenriksstyre også angikk andre enn Norge. Han sa ingenting om at Venstre ved å gi Norge egen utenriksminister tok bort en del av arbeidsområdet til det svenske utenriksdepartementet. Det var to parter i saken, men Konow nevnte bare den ene.

Talen på Skarnes ble slått stort opp i pressen. Hele landet fikk kjennskap til det Konow hadde sagt. Da valget var over, viste det seg at Venstre hadde fått flere stemmer enn Høyre og de moderate til sammen. De moderate var et utbryterparti fra Venstre som nå samarbeidet med Høyre. Valgordningen og ganske mye hell gjorde at Venstre fikk bra utdeling av stortingsplasser, 63 mot 51 for Høyre og moderate.

Nå skulle vel Skarneslinjen gjennomføres. Men mange i Venstre fikk kalde føtter, og ikke alle stod på Konows harde linje. Utenriksministeren ble lagt på is. Derimot vedtok Stortinget i 1892 en lov om egne norske konsulater i utlandet og sa opp ordningen med felles konsulater.

Kongen nektet å sanksjonere dvs underskrive vedtaket. Både stortingsvedtaket og sanksjonsnektelsen ble gjentatt, og situasjonen begynte å bli kritisk.

En ting var sikker: Norge var ikke forberedt på krig. Etter forslag fra noen i alle partier var Stortinget nødt til å gjøre retrett i 1895 og vedtok å forhandle med Sverige om konsulatsaken. Vedtaket om dette ble gjort 7. juni 1895. Det var et nederlag for Norge. Første gang 7. juni ble en merkedag i norgeshistorien var den en "flaggpåhalvstangdag". Folk la den datoen på minnet.

Forhandlingene med Sverige førte ikke fram. Venstre gikk nå inn for å styrke forsvaret, i Konows ånd. Det ble bevilget store ekstrabeløp til hær og flåte. Festningene langs grensen ble bygd ut, for eksempel Kongsvinger nye festning. Dessuten fjernet Venstre unionsmerket i flagget, det som gikk under navnet "sildesalaten". Men "sildesalaten" var også i det svenske flagget og der ble den beholdt. Unionsmerket symboliserte det samme som en giftering og var egentlig noe positivt. Men det hender at giftringer føles svært trange. Slik kjentes det i Norge og særlig i Venstre.

Som et ledd i styrkingen av norsk nasjonalbevissthet kan vi også se folkeutgaven av Snorre Sturlasons kongesagaer som kom i 1899. Det var ingen ny bok, men denne utgaven med illustrasjoner av landets beste kunstnere gjorde kongesagaene kjent blant vanlige mennesker. Boka ble solgt i store opplag.

Like etter århundreskiftet var det en utbredt utrygghetsfølelse både i Norge og Sverige. Årsaken til det var russifiseringen i Finland som både førte med seg opptøyer i landet og at den russiske generalguvernøren Bobrikow ble skutt. Det ble jo sagt i Norge i slutten av 1800-årene: *Om noen år er vi alle russere*. Svenskene var redde for å svekke unionen og tok opp igjen spørsmålet om å dele konsulatvesenet. Stemningen var mer forsonlig, og det ble oppnevnt en norsk-svensk komité til å drøfte saken. I mellomtiden kom Russland i krig med Japan i 1904 og led et kraftig nederlag. Den russiske fare var nå mindre, og Sverige kunne skjerpe kravene sine. Svenskene kunne tenke seg egne norske konsulater, men de måtte stå under utenriksministeren, og han skulle fortsatt være svensk.. Nordmennene på sin side mente at dette ville gjøre Norge til et svensk lydrike. Dermed ble det brudd i drøftelsene tidlig på året 1905. Det ble dannet en ny samlingsregjering under Christian Michelsens ledelse. Regjeringen la opp planene for det som nå skulle skje. Stortinget vedtok enstemmig at eget norsk konsulatvesen skulle innføres fra 1906. 27.mai nektet kongen, Oscar II, å sanksjonere vedtaket. På forhånd var det gitt beskjed om at ingen statsråd ville underskrive på sanksjonsnektelsen. 7. juni(6. ?) gikk regjeringen av. Stortinget bad den enstemmig å fortsette i overensstemmelse med grunnloven "med de endringer som nødvendiggjøres ved at

foreningen med Sverige under en konge er oppløst som følge av at kongen har opphørt å fungere som norsk konge".

Alt var nøye planlagt. Datoen var heller ikke tilfeldig valgt. Det var på dagen ti år siden Stortinget hadde gjort retrett i konsulatsaken i 1895. Nå opphevet de unionen med Sverige i en bisetning.

I de 190 år som er gått siden Sverige sist var innblandet i krig har landet aldri vært så nær et krigsutbrudd som i 1905. Mange svensker ville straffe Norge, men de som ville fred var sterkere. En som gjorde mye for å berge freden var den sosialdemokratiske lederen Hjalmar Branting. Han fikk da også Nobels fredspris noen år senere. Heller ikke Oscar II ønsket krig. Det ble forhandlinger i Karlstad. De førte fram til en avtale om nøytrale soner langs grensen og nedbygging av festninger. Men begge land hadde mobilisert så krigen var ikke langt unna. Wollert Konow var misfornøyd med avtalen og ville vel ha tatt krigen. Han stemte mot Karlstad-avtalen, men måtte avholde seg fra å gripe til våpen. På en måte er det litt symbolsk at skytterhuset her forsvant og ble erstattet av et avholdslokale. I stedet for å skyte på hverandre avholdt nordmenn og svensker seg fra krig.

Svenskene krevde at det skulle holdes folkeavstemning i Norge om unionsoppløsningen. Den var 13. august, og det norske folk gav et overveldende svar: 368 208 sa ja til oppløsning, 184 nei. Altså 99,95 % ja og 0,05 % nei. Ja-prosenten hadde helt sovjetiske proporsjoner, men slik var stemningen i 1905, ingen tvil om det. Det var "begeistringens rullende fonn" for å låne noen Bjørnson-ord.

Jeg har alltid tenkt meg selv som en av de 184, men jeg levde ikke i 1905, og hvem vet. Ingen vet heller om vi med fortsatt union hadde unngått det som hendte i 1940-45. I ettertid kan vi i alle fall si at skilsmissen ble ordnet på en eksemplarisk måte som vel bare Tsjekkoslovakia har klart å kopiere. Og vi kan huske det som står på fredsmonumentet ved Magnor:

Hädanefter är krig mellan skandinaviska bröder omöjligt. Og helt isolert fra Sverige er vi heller ikke. Kongen er halvt svensk og i 1995 da jeg holdt dette foredraget for første gang var både statsministeren og kulturministeren halvt svensk, og barne- og familieministeren var svensk gift.

Så helt til slutt: merkedagen 7. juni. I 2005 er det 110 år siden retretten i Stortinget i 1895, og 100 år siden unionsoppløsningen i 1905, 65 år siden kong Håkon forlot Tromsø og Norge i 1940 og 60 år siden kong Håkon var tilbake i Oslo i 1945.

Om avreisedatoen 7. juni 1940 var ren slump eller foregikk med litt beregning, skal være usagt, men at 7. juni 1945 på samme måte som 7. juni i 1905 helt bevisst var valgt som dagen for seier og oppreisning etter nederlag, er det ingen tvil om. Slik går det an å skape historie.

Kilder:

Sander, Thorbjørn Johan: ”*Konows tale på Skarnes i 1891*” i Solør-Odal 1982 nr.1, s.195-206

Store norske konversasjonsleksikon

Aschehougs store leksikon

http://odin.dep.no/ld/norsk/dep/om_dep/historikk/020071-990009/index-dok000-b-f-a.html#fotnote_1

http://www.norgeslexi.com/politikk/regjering/regjeringer/blehrs_1_regjering.html

http://www.norgeslexi.com/politikk/regjering/regjeringer/steens_1_regjering.html